

ALEKSANDRAS VANAGAS

1995 m. balandžio 13 d. lietuvių kalbotyra ir visas Lietuvos mokslas patyrė skaudžią netektį – mirė Aleksandras Vanagas. Dar taip neseniai – 1994 m. rugpjūčio 12 d. – Lietuvių kalbos institute buvo paminėtos dvi svarbios jo gyvenimo sukaktys: amžiaus šešiasdešimtmetis ir mokslinio darbo 35 metai.

A. Vanagas gimė Kupiškio rajone, Buivėnų kaime. Tėvų 7 ha ūkis 1939 m. dėl skolų buvo išvaržytas, ir nelengvi vaikystės metai bėgo įvairiose vietose. 1945 m. mirė motina, palikdama septynis nepilnamečius vaikus: tris sūnus ir keturias dukteris. Aleksandras, vidurinę mokyklą pradėjęs Kupiškyje, baigė ją Subačiuje, nes, 1950 m. mirus ir tėvui, rado prieglobstį Tiltagalių kaime, motinos sesers Mortos Žiūkienės šeimoje.

Trokšdamas toliau mokytis, A. Vanagas 1954 m. įstoja į Vilniaus universitetą, studijuoja lietuvių kalbą ir literatūrą. Čia jį greitai sudomina lietuvių kalbos tikriniai žodžiai. Tos srities jo, trečiakursio studento, referatas, skaitytas Studentų mokslinės draugijos konferencijoje, laimi pirmąją vietą. 1959 m. baigęs universitetą, A. Vanagas ateina dirbti į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą tvirtai apsisprendęs toliau tyrinėti lietuvių vardyną. Jis aktyviai įsijungė į tais metais sukurtos Toponimikos grupės veiklą,

kartu su kitais bendradarbiais sudarė „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyną“ (1963).

1962–1965 m., mokydamasis aspirantūroje, parašė disertaciją apie Lietuvos upių pavadinimų darybą, už kurią jam suteiktas filologijos mokslų kandidato laipsnis (1966). Šią studiją papildęs nauja medžiaga, išnagrinėjęs ir ežerų pavadinimų darybą, parengė monografiją „Lietuvos TSR hidronimų daryba“ (V., 1970). Už šią knygą, kurioje išnagrinėta apie 7700 vandenvardžių darybos būdai, autoriui paskirta Respublikinė premija (1974).

Tęsdamas šios srities tyrimus, A. Vanagas gilinasi ir į vandenvardžių kilmę, jų pirminę reikšmę. Beveik vienu metu – 1981 m. – iš spaudos išėjo knyga „Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas“ ir plati studija „Lietuvių hidronimų semantika“ („Lietuvių kalbotyros klausimai“. T. 21. P. 4–153). Pastaroji studija, autoriaus žodžiais, – „tai lietuvių hidronimikos ilgamečių tyrinėjimų baigiamasis, tam tikra prasme ir apibendrinamasis, išvadinis rezultatas“. Už šiuos tyrinėjimus A. Vanagui 1984 m. suteiktas habilituoto daktaro laipsnis.

Atiduodamas skaitytojui hidronimų etimologinį žodyną, jo pratarinėje A. Vanagas rašė: „Hidronimų etimologijai pačių hidronimų nepakanka, reikia viso lietuvių vardyno – ir vietovardžių, ir asmenvardžių, nes hidronimų ryšiai su kitais vardyno

klodais yra labai glaudūs“. Todėl ir jo tyrimai neapsiribojo vien vandenvardžiais. A. Vanago, vieno iš produktyviausių lietuvių kalbininkų, plunksnai priklauso keli šimtai Lietuvos ir užsienio moksliniuose leidiniuose, periodikoje paskelbtų straipsnių apie gyvenamųjų vietų vardus, kitus vietovardžius, asmenvardžius, lietuvių etnogenezės, vardyno norminimo klausimais. Daugelis lietuvių ir kitų šalių kalbininkų darbų, ypač skirtų baltų onomastikos dalykams, susilaukė išsamių A. Vanago recenzijų. Respublikinėse ir tarptautinėse konferencijose skaitė daug pranešimų, platesnei visuomenei parašė knygeles „Mūsų vardai ir pavardės“ (1982), „Lietuvių vandenvardžiai“ (1988). Prisidėjo jis ir prie daugelio svarbių lietuvių kalbotyros leidinių parengimo ir redagavimo, tikrinių žodžių iš gyvosios kalbos, senųjų dokumentų, archyvų rinkimo bei to darbo organizavimo.

Devintajame dešimtmetyje A. Vanagas daug laiko ir jėgų skyrė lietuvių pavardžių kilmės aiškinimui. Vienas iš didžiausių to darbo rezultatų – kartu su V. Maciejauskiene ir M. Razmukaite parengtas dvitomis „Lietuvių pavardžių žodynas“ (1985–1989). A. Vanagas – ir šio veikalo ats. redaktorius. Žodyno sudarytojams 1993 m. paskirta Lietuvos Respublikos mokslo premija. Pastaraisiais metais Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyrius pradėjo rūpintis ir bene svarbiausiojo lietuvių onomastikos veikalo – Lietuvos vietovardžių žodyno – sudarymu. A. Vanagas rengė šio daugiatomio veikalo prospektą, rašymo instrukciją. Paliko jis ir beveik baigtos knygos rankraštį apie Lietuvos miestų ir miestelių vardų kilmę.

A. Vanagas buvo ne tik didelės erudicijos, labai produktyvus mokslininkas, po K. Būgos, A. Salio žymiausias lietuvių onomastikos tyrinėtojas ir šios kalbotyros šakos kūrėjas, bet ir sumanus, energingas vadovas, organizatorius. Savo kūrybinės veiklos kelią pradėjęs jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu, greitai buvo paskirtas Toponimikos grupės vadovu, 1977–1987 m.

vadovavo Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos skyriui, 1987–1990 m. Žodynų skyriui, nuo 1984 m. kartu ėjo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktoriaus pavaduotojo pareigas. Dėjo daug pastangų, kad būtų atkurtas Lietuvių kalbos institutas, nuo pat šio instituto savarakiškos veiklos pradžios – 1990 m. balandžio 16 d. – buvo jo direktorius. A. Vanagas daug rūpinosi svarbiausių instituto mokslinio darbo kryptių nustatymu, jo struktūros gerinimu, jaunų lituanistų kadru ugdymu, šios mokslo įstaigos materialinės bazės stiprinimu.

Kartu A. Vanagas turėjo ir daugybę kitų pareigų: dirbo Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje (1990–1992 m. jos pirmininkas), buvo Vytauto Didžiojo universiteto Senato pirmininkas, Lietuvių kalbos katedros vedėjas, vadovavo VDU ir Lietuvių kalbos instituto doktorantūrai, dėstė Vilniaus pedagoginiame universitete, buvo įvairių Lietuvos ir tarptautinių lingvistinių komitetų, tarybų, redkoligijų, draugijų narys.

A. Vanago mokslinė, pedagoginė, organizacinė, visuomeninė veikla buvo didžiai vertinama Lietuvoje ir kitose šalyse: 1985 m. suteiktas nusipelnusio mokslo veikėjo garbės vardas, 1990 m. išrinktas Lietuvos mokslų akademijos nariu korespondentu, Latvijos mokslų akademija 1992 m. išrinko užsienio nariu, Vilniaus pedagoginis universitetas 1995 m. suteikė profesoriaus vardą. Už nuopelnus mokslui, aktyvią pedagoginę, organizacinę veiklą ugdant lietuvių kalbotyrą, valstybinės lietuvių kalbos puoselėjimą A. Vanagas 1995 m. apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu.

Aleksandro Vanago, anksti atgulusio amžinam poilsiui Vilniaus Antakalnio kapinėse, niekada neužmirš lietuvių kalbos tyrinėtojai, visi, kam teko su juo bendrauti, kartu dirbti, kam tenka ir teks naudotis jo paliktais darbais.

Kazys Morkūnas, Algirdas Sabaliauskas